

УДК 94(450)"1859" ;
355.48(4)"1859" ;
94:327(497.11:44)"1859"

Урош Татић, истраживач-сарадник

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ, БЕОГРАД

E-mail: urostatic@yahoo.com

ФРАНЦУСКА И СРБИЈА И РАТ ЗА УЈЕДИЊЕЊЕ ИТАЛИЈЕ¹

АПСТРАКТ: У почетку 1859. године италијанско питање налазило се у средишту европске политике. Наполеон III био је решен да помогне остварење италијанских националних тежњи, чак и по цену рата с Аустријом. Председник сардинске владе Камило Кавур требало је да утиче на кнежевине Србије и Румуније да пристану на сарадњу у подизању устанка против Аустрије у Мађарској. Од Француске се тражило да одобри планове диверзије и пружи средства за њихово остварење.

Кључне речи: Француска, Србија, Италија, Наполеон III, Александар Валевски, кнез Милош, кнез Михаило, Камило Кавур, Лајош Кошут.

Тема рата у Италији 1859. године у нашој историографији садржи невелики број историографских јединица а француско-српски односи за време овог важног догађаја остали су недовољно разјашњени.² Ова тема је дипломатске и истовремено војне природе.

---

¹ Рад представља резултат истраживања на пројекту који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије: „Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске модерне”. Евиденциони број 177031

² Љ. Алексић-Пејковић, *Италијански и српски национални покрет – међусобни утицај и уклапање у европска политичка кретања*, Београд 1996; *Маџини 2005. Зборник радова са округлог стола поводом двестагодишњице од рођења Ђузепеа Маџинија*, Нови Сад 2005; Г. Јакшић, В. Вучковић, *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила. Први балкански савез*, Београд 1963; Љ. Алексић, *Став Француске према Србији за време друге владе кнеза Милоша и Михаила (1858-1868)*, Београд 1957; Ј. Ристић, *Спољашњи одношаји Србије новијеза времена, I-III*, Београд 1887, I; В. Поповић, *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III*, Београд 1925.

Учешће Француске у рату у Италији требало је да потврди утицај бонапартизма, главног браниоца угњетених народа у Европи. Дипломатски инцидент поводом разговора који су у Паризу водили Наполеон III (Napoléon III) и аустријски амбасадор барон Хибнер (1. јануара 1859), склапање одбрамбеног савеза са Сардинијом (децембра 1858) и женидба царевог брата од стрица принца Наполеона (Prince Napoléon) са ћерком краља Сардиније принцезом Клотилдом, наговестили су француску војну интервенцију у Италији.³

После Париског конгреса, у односима између великих сила на Истоку успостављена је одређена равнотежа. Француска и Русија помагале су тежње хришћанских народа у Османском царству, док су им се Енглеска и Аустрија супротстављале. Због тога су хришћански народи на Балкану у борби за своја права имали половичан успех.

Непосредно пред рат у Италији 1859. године, на Западу као и на Истоку, била је приметна нетрпељивост у француско-аустријским односима. Потврду за ово мишљење налазимо у разговору који су, средином 1858, водили цар Наполеон и амбасадор Хибнер. Њих двојица изнели су свој став о односима Француске и Аустрије и своје гледиште о Источном питању. Садржај разговора омогућава да се уоче основни правци политике које су силе водиле једна према другој, а нарочито према Балкану. Кад је Хибнер запитао Наполеона шта замера Аустрији, француски цар је споменуо црногорско питање и питање уједињења Влашке и Молдавије. Аустрија је тражила од кнеза Данила да безусловно призна суверенитет Турске над Црном Гором; она је чак одбила предлог француске владе да Црна Гора као накнаду за признање Поргиног сизеренства добије проширење територије које би обухватило плодне крајеве и луку на обали Јадранског мора.⁴ Хибнер је истакао да свака сила има главна начела своје политике и да би одступање од тих начела ишло на њихову штету. Главна начела политике Аустрије су поштовање неотуђивих права владара и непризнавање права народностима да успоставе политичке државе. У време после Париског конгреса, Француска је у неколико наврата угрозила наведена начела, на којима почива политика Аустрије и по питању којих она није спремна да чини уступке. У питању уједињења Влашке и Молдавије највише је дошла до изражаја политичка супротност између Аустрије и Француске. Ово питање Наполеон је желео да реши у складу с начелом народности, а супротно интересима Аустрије и Турске.

Међутим, спор око начела у питању Црне Горе био је само увод у дипломатску борбу Француске и Аустрије у италијанском питању, које

---

³ J Garrigues, *La France de 1848 à 1870*, Paris 2002, 89-90. Сви датуми наведени у тексту, осим ако то није посебно назначено, дати су према новом календару.

⁴ Државни архив у Бечу, France 1858, Rapp. Nr. 54 litt A-K од 23. маја; В. Поповић, *нав. дело*, 70-71.

је за обе силе било много веће и значајније. Ако би Аустрија у корист Порте извела сепаратну војну интервенцију у Црној Гори, председник сардинске владе Камило Кавур, а вероватно и Наполеон III, намеравали су да то искористе као повод за рат против ње.⁵ Услед пораза Турске на Граховцу 13. маја 1858. и интервенције великих сила, помирљивости турског министра спољних послова Фуад-паше и пристанка Порте да се установи мешовита комисија за разграничење с Црном Гором, спречена је могућност да ова намера буде спроведена у дело. Спор око Црне Горе допринео је да порасте нетрпељивост Русије према Аустрији и одвео ову последњу у још већу изолацију уочи предстојећег сукоба у Италији. Пошто је усвојио идеју руског цара Николе I да је Турска болесник на Босфору, Наполеон је желео да, остављајући нерешеним питања на Истоку, одврати пажњу Аустрије од догађаја у Италији.⁶ Циљ француског цара био је да Аустрија држи у приправности део својих војних снага које ће, ако се укаже потреба, интервенисати на Истоку. На тај начин Аустрија, која је овде желела одржање status quo-a, не би могла потпуно да се посвети одбрани свог положаја и својих интереса у Италији.

Како се ситуација у Дунавским кнежевинама, Србији и Италији погоршавала, тако се споразум с Русијом све више наметао Наполеону. Основе за споразум поставили су у Штутгарту 1857. године лично два владара Наполеон III и Александар II, уз помоћ својих министара спољних послова, грофа Александра Валевског (comte Alexandre Walewski) и кнеза Александра Михаиловича Горчакова. Измена мишљења која је уследила током наредне две године довела је у правом смислу речи до споразума, поједини савременици чак сматрају да су две владе потписале тајни уговор. Утврђене су прецизне обавезе с обе стране.⁷

У тренутку када је Наполеон одлучио да делује у сагласности с Русијом, њена политика према Аустрији ослобођена је оклевања и несигурности. У интересу споразума с Француском, до завршетка њене војне у Италији, лична осећања цара Александра и министра Горчакова нису се у том погледу променила. На аудијенцији која је у мају 1858. приређена француском амбасадору војводи од Монтебела приликом доласка у Петроград, Александар му је указао на нетрпељивост коју је осећао према Аустрији због Црне Горе. Што се

⁵ E. Ollivier, *L'Empire libéral*, tome I-XVII, Paris 1897-1908, t. III, 517.

⁶ Држ. арх. Беч, France, 1858, Rapp. Nr. 85 K од 20. августа. На састанку у Осборну августа 1857. године, Валевски је рекао енглеском амбасадору у Паризу Каулију да је Наполеон III изразио сумње у погледу опстанка Турског царства. (J. A. Graf von Hübner, *Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche à Paris, sous le Second Empire, 1851-1859*, publiés par son fils Cte Alexandre de Hübner, 2 vol, Paris 1904, II, 27).

⁷ F. Charles-Roux, *La Russie et la politique italienne de Napoléon III*, *Revue historique* CV, Paris 1910, 50.

тиче Горчакова, он је био огорчен на владу у Бечу и упућивао је на њен рачун врло непријатељске речи.

Искреност руског цара и његовог министра била је јемство за обавезе које су они преузели према Француској. Њихова заједничка нетрпељивост према Аустрији изражена је кроз услуге на које су се они обавезали према Наполеону за време рата у Италији: благонаклона неутралност; на граници према Галицији концентрација војне силе која ће бити у стању да неутралише аустријску војску; притисак на Немачку којим би она била приморана да одржи мир.

Пошто је био сигуран да је обезбедио сарадњу Русије, Наполеон је отворено стао на страну Пијемонта који је радио на томе да му Аустрија објави рат.

У таквим околностима започео је рат у Италији. Из мржње према Аустрији и жеље да се удружи с Француском, Русија је постала Наполеонова саучесница и прихватила према њему одређене обавезе; верно је испунила оно што је обећала: наређено је да три корпуса војске у Пољској, на чијем челу је био кнез Михаил Горчаков, попуне бројни састав и 5. корпусу руске војске да се упути на границу према Галицији. Велики савет Руског царства којим је председавао Александар послао је 27. маја 1859. године циркулар свим владама Немачке конфедерације у ком се од њих захтевало да се не мешају у сукоб. Цар је написао својој сестри, принцези од Виртемберга да ће, ако Конфедерација придобије Пруску да стане на страну Аустрије, једна руска армија ући у Галицију и Угарску.⁸

Ма како да су се показали неумољиви према Аустрији, Александар и Горчаков нису били мање узнемирени због полета који је рат у Италији дао револуционарним страстима. Једва да је рат објављен, а они су већ страховали да ће се он претворити у национални устанак и упозорили Француску на ту опасност.⁹

Монтебело је указивао својој влади колико је званични Петроград streпео од револуционарне опасности и да Француска треба избегне све што може да пробуди његову осетљивост. Ма колико задовољство да су осетили Александар и Горчаков што је Аустрија потучена, због свега што је рату давало револуционаран карактер Француска је могла да изгуби њихову наклоност. Речи *народност* и *цивилизација* звучале су непријатно у њиховим ушима.¹⁰ Порази

---

⁸ МАЕ, *Correspondance politique, origines-1896, Russie 219*, Монтебело Валеvском, Петроград 27. маја 1859; F. Charles-Roux, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoléon III*, Paris 1913, 254-255.

⁹ Исто, Монтебело Валеvском, Петроград 9. маја 1859.

¹⁰ F. Charles-Roux, *La Russie et la politique italienne de Napoléon III*, *Revue historique* CV, Paris 1910, 54.

Аустрије требало је да допринесу да Александар и Горчаков ублаже нетрпељивост према њој. Њихова жеља за осветом била је у довољној мери задовољена победама Француске и њиховим личним учешћем у догађајима. Расположење Горчакова према бечком двору није се осетно променило, што се не може рећи за руског цара код кога је после битке код Солферина (24. јуна) била приметна тежња да попусти у строгости према њој. Не треба приписивати само самилости преокрет који се испољио код цара. То је могло бити и из бојазни да Аустрија не буде сувише ослабљена као и из страха од револуције која је надјачала Наполеона у Италији. Видевши да револуција узима маха Александар је пожелео мир, једини начин да се спречи напредовање револуционарног покрета. Иако руски цар то није споменуо Наполеону, ова чињеница је у великој мери утицала на његову одлуку да заустави војна дејства после битке код Солферина. У писму које је послао Александру непосредно потом, француски цар је изјавио да је одложио оружје да не би, подстичући на побуну становништво Галиције и Мађарске, деловао супротно интересима руске политике.

Поред страха од револуције, још један разлог је имао одлучујући утицај на расположење руског цара. Русија није била спремна да уђе у сукоб с Прусом, што би омогућило француској војсци да настави напредовање. Сигурно је да су ова два разлога, више него за каснели интерес за очување Аустрије, утицала на одлуку коју је донео Александар после Солферина, да пошаље Наполеону једног од својих ађутаната с писмом у коме му саветује да се заустави.

Руски цар и Горчаков били су веома задовољни што су у Виљафранки започели преговори о миру између Наполеона и Франца Јозефа. Закључењем примирја 11. јула 1859. године, они су ослобођени најпречих брига. Услови примирја били су потпуно у сагласности са жељама Русије. Потврђено је слабљење Аустрије у корист Пјемонта, без непосредних уступака револуцији.

Мисија Франческа Астенга у Београду

Рат у Италији побудио је код народа под туђинском влашћу веру у ослобођење и остварење националних тежњи. Слом Аустрије могли су да искористе не само Италијани, него и Словени и Мађари.¹¹

На састанку у Пломбиеру закључен је 21. јула 1858. године тајни споразум између председника сардинске владе Камила Кавура и

¹¹ Г. Јакшић, В. Вучковић, *нав. дело*, 20.

Наполеона III. Француски цар је обећао да ће помоћи Сардинији да ослободи Централну Италију од окупације аустријске војске. После тога, Сардинија ће основати државу Северну Италију која обухвата Ломбардију, Венецију и Папске легате. У замену за те услуге, Француска ће добити грофовију Ницу, насељену италијанским становништвом, и Савоју, постојбину истоимене династије која је владала Сардинијом.¹² Став великих сила ишао је на руку Наполеону. Неутралност Енглеске била је осигурана, док се пруски владар Фридрих Виљем IV, који није био наклоњен Аустрији, није изјашњавао против акције Француске и Сардиније. Што се тиче Русије, цар Александар је дао Наполеону јасно обећање да неће ометати његове планове у Италији. Упркос томе, француски цар није умањивао важност питања за које су биле везане крупне тешкоће. Није била тајна да је Аустрија располагала великим војним потенцијалом, па је било извесно да је две или три изгубљене битке у долинама река По и Таљаменто неће натерати да се одрекне Италије. Цар је проценио да ће за постизање овог циља бити потребна мобилизација војске од 300.000 војника; Француска би послала 200.000 а Сардинија 100.000. У свом писму краљу Виктору-Емануелу, Кавур је истакао да му је изгледало да Наполеон има врло јасне идеје о начину на који би се водио рат и улози коју би требало да имају две земље.¹³

Кавур је, поучен искуством из догађаја 1848–1849, закључио да је у позадини аустријске војске неопходно организовати снажну диверзију и тиме олакшати задатак италијанских јединица. Он је ступио у везу с мађарском емиграцијом и одобрио њене планове за устанак. Успех подухвата зависио је од односа између Мађара и Словена. Кавур је искористио прилику да се 7. јануара 1859, уочи поласка мађарског емигранта генерала Ђерђа Клапке за Париз, обрати принцу Наполеону и да га замоли да убрза колико год је то могуће генералов повратак у Торино. Кавур је желео да цар Наполеон одобри генералове планове и да обезбеди средства за њихово остварење.¹⁴

Наполеон III је одобрио планове у јануару, а Кавур се обавезао да утиче на кнежеве Србије и Румуније да пристану на сарадњу. Сардинска влада је одлучила да искористи да као гарантна сила отвори своје конзулате у Београду и Букурешту.¹⁵ Трбало је да један од Кавурових личних секретара, Франческо Астенго, буде послат у Србију и у Дунавске кнежевине, где ће посредовати у спрово-

¹² J. Garrigues, *нав. дело*, 90.

¹³ *L'Italie libérée (1857-1862)*, Lettres et dépêches du roi Victor Emmanuel II et du comte de Cavour au prince Napoléon. *Revue des Deux Mondes*, Paris 1923, t. XIII, 45.

¹⁴ *Исто*, 56–57.

¹⁵ Г. Јакшић, В. Вучковић, *нав. дело*, 20.

ђењу планова у вези са устанком у Мађарској. Пре одласка на дужност у Србију, Астенго је, у Паризу, требало да добије упутства од принца Наполеона и усагласи деловање с генералом Клапком.

Новоименовани сардински конзул кренуо је 19. фебруара из Париза за Торино, примивши упутства принца Наполеона. Иако се веровало у њихово пријатељство, прикупљена обавештења о кнежевима Милошу и Михаилу нису уливала наду у лак успех. Кавур се надао да ће његов секретар осигурати успех у подизању устанка у Мађарској који би умногоме помогао Француској и Италији. Председник сардинске владе требало је да поднесе принцу Наполеону план генерала Клапке о преносу оружја које је намењено мађарским устаницима преко подунавских кнежевина.¹⁶ Астенго је стигао у Београд 20. марта.

По речима француског конзула Бернара Дезесара (Louis Gustave Bernard Des Essards), Астенга су одмах по доласку у Београд примили Кнез и његов син. Од њих је затражио да му помогну у извршењу задатка чим рат буде објављен. Сардински конзул је, у разговору с кнезом Милошем 23. марта, открио француско-италијанске планове у вези с устанком у Мађарској и позвао Србију на сарадњу. Пошто је Астенго био веома упоран, кнез Михаило му је јасно дао на знање да Србија не може да учествује у предложеној акцији због оскудице у наоружању и муницији. Кнез Милош је рекао да је спреман да помогне, али да мора да води рачуна о тешком положају своје земље која је окружена Аустријом и Турском и чија је једина веза са спољним светом река Дунав, која је под контролом прве од тих сила. Тада је Астенго затражио од Обреновића да му омогуће даљи рад, да не ометају његове претходне договоре и да допусте да оружје буде унето и смештено у складишта на територији Србије.

Већ у другом разговору с француским конзулом, Астенго му је у поверењу саопштио циљ његове мисије и затражио од њега савет и подршку. Како је Дезесара требало уверити да је француска влада у потпуности упозната са његовим деловањем, Астенго је рекао да је о свему разговарао с принцем Наполеоном и министром Валевским. Француском конзулу је било чудно што му влада није послала никакво упутство како треба да се опходи у тако тешкој ситуацији. Он је скренуо пажњу Валевском на делатност сардинског конзула. Дезесар је замолио да га влада у Паризу извести о томе да ли одобрава и жели да подржи Астенгову мисију да би француски конзул, из Београда, влади пружио обавештења о њему, његовим везама и поступцима.

¹⁶ *L'Italie libérée (1857-1862)*, 68, 73.

Заузврат, Астенго није обећао Србији ништа конкретно. Он је тражио од српске владе да учини неколико услуга: да помогне да се у циљу подизања устанка успоставе везе између Мађара и Срба у Аустрији; да омогући да се устаницима пружи помоћ у оружју, муницији и новцу када рат започне; да допусти подизање складишта за оружје на њеној територији. У случају да Енглеска узме учешћа у рату на страни Аустрије, Србија ће организовати диверзију подижући хришћане у Турској.¹⁷

Кнез Михаило у Паризу

У случају неуспеха а без претходног споразума с Француском и Сардинијом, акција коју је предложио Астенго довела би до уласка турске и аустријске војске у Србију. У случају успеха, Кнежевине су дата само несигурна обећања о територијалним добитима. Ипак, прилике у Европи биле су такве да је требало искористити све што је могло да буде Србији од користи.

Крајем фебруара 1859. године кнез Милош је саопштио конзулу Дезесару да ће послати сина у Париз да захвали Наполеону на благонаклоном држању и да затражи његову даљу подршку. Кнез Михаило је рекао конзулу да ће кренути на пут почетком марта.¹⁸ Путовање је због Астенгове понуде постало хитно. Пре свега, требало је да се сазна да ли ће сукоб између Француске, Сардиније и Аустрије отворити Источно питање.

У извештају грофу Валевском од 1. априла, Дезесар обавестио је да ће кнез Михаило, у пратњи своје супруге, кнегиње Јулије, након Беча посетити Париз и Лондон. Кнежева намера била је да, посредством турске амбасаде, издејствује пријем код Наполеона III. Поменувши сардинског конзула, Дезесар је изнео мишљење да би његова мисија, у случају „извесних евентуалности“, могла да буде од највеће важности: „Претпостављам да је Ваша екселенција упозната с њом, јер ми изгледа неприхватљиво да је влада у Торину правила планове такве природе без претходног споразума с царском владом“.¹⁹ Валевски није знао за Астенгову мисију у Београду, што сведочи о начину на који је деловала Наполеонова тајна дипломатија. Када је сазнао да је сардински конзул тврдио да је планове о диверзијама у Мађарској и Турској разматрао с принцем Наполео-

---

¹⁷ МАЕ, Turquie-Belgrade 9, No 46 и телеграм уз извештај, Дезесар Валевском, Београд 12. априла 1859.

¹⁸ Исто, No 39, Дезесар Валевском, Београд 22. фебруара 1859.

¹⁹ Исто, No 45, Дезесар Валевском, Београд 1. априла 1859.

ном и са њим, министар је одговорио конзулу да Астенга никада није видео и да није чуо за његову тобожњу мисију. Валевски је најодлучније порицао да постоје планови које је сардински конзул приписивао француској влади као и његове тврдње да постоје дела која служе као доказ о њеној сарадњи. Министар је дао налог Дезесару да овај проблем разјасни са српском владом и Астенгом када му они за то пруже прилику.²⁰ Валевски се пожалио Наполеону III да је план усвојен и спровођен без његовог знања. Принц Наполеон је писао Кавуру да је цар добио извештај из Беча о томе да Астенго поступа на непримерен начин. „Астенго је много причао у Београду, открио је све наше планове о Мађарској кнезу Милошу који је сувише слаб и који се уплашио“.²¹

За време боравка кнеза Михаила у Паризу међу француским државницима владала је подвојеност у погледу политике према народима у Подунављу. У почетку преговора с Кавуром, Наполеон III је, преко принца Наполеона, дао пристанак на план о диверзији у Мађарској и то је крио од министра Валевског. Подаци којима је цар располагао почетком марта 1859. године, уверили су га у исправност његовог мишљења. Иако је Русија по договору с Француском, послала на границу према Галицији један војни корпус, француски министар у Франкфурту Талне (marquis Auguste Bonaventure Talleyrand) је писао својој влади да то није изазвало никакав страх у Бечу. Мишљење које је преовладало међу личним саветницима цара Франца Јозефа било је да у Мађарску не треба слати никакве знатније војне снаге већ само потребан број трупа за одржање реда и полицијске службе. Руски амбасадор у Паризу Кисељев сматрао је да су то само гласине које шире Аустријанци. Међутим, Наполеон III је скренуо пажњу Кисељеву да руски корпус не треба да гуши одушевљење Мађара, већ да их охрабрује да држе у напетости Аустрију. Цар је отишао још даље: он је говорио о устанку хришћана у Турској. Тај устанак народности плашио је цара Александра који је желео да измири спор, а Горчаков је предложио Француској сазив конгреса европских сила.²²

Почетком 1859. године, када су постале све уочљивије напетости у односима Француске и Аустрије и када се поставило питање припреме рата за ослобођење италијанског народа, Валевски је био више него тих. Он се бојао да би Француска била изложена преко рима конзервативних сила Енглеске и Пруске. Министар је живо за-

²⁰ Исто, No 4, Валевски Дезесару, Париз 21. априла 1859.

²¹ *L'Italie libérée (1857-1862)*, 562.

²² S. Goriaïnow, *Les étapes de l'alliance franco-russe (1853-1861)*, La Revue de Paris XIX, Paris 1912, 533-534.

ступао идеју о сазиву европског конгреса на ком ће бити разматрано италијанско питање. Мало је недостајало да он успе у својој намери; у тој фази догађаја прекид је изазвала Аустрија а не Француска.²³ Када се Валевски пожалио цару што крије од њега своје намере и указао да би подизање устанка у Мађарској могло да утиче на погоршање односа с Енглеском, Наполеон је почео да се колеба. Енглеска није желела да се рат шири ван граница Италије. Царева несигурност и колебљивост, особине које су утицале на одлуке у спољној политици, дошле су и овог пута до изражаја. Он је одобрио Валевском да демантује учешће Француске у извођењу плана и да умири Србе, а од принца Наполеона, који је прихватио поменути план, тражио је да препоручи Италијанима већу опрезност и акцију ограничену на мађарске емигрантске кругове. Принц Наполеон је и даље остао царев главни повереник, који је заједно с Кавуром вршио припреме за рат против Аустрије.²⁴

Наполеон III се живо интересовао за акцију генерала Клапке који је 20. априла посетио Београд. Кнез Милош је рекао Дезесару да се споразумео с Мађарима и да ће се Срби удружити с њима чим започне рат у Италији. После кнежеве одлуке да протера све Аустријанце из Кнежевине, Аустрија ће затворити Србима своје границе. Милош је тражио од Француске да му пружи помоћ и да пошаље пароброде у Србију, а Михаило је добио задатак да набави 3000 карабина.²⁵ По повратку Клапке у Париз, он и принц Наполеон одржали су с царем заједнички састанак о војним питањима на коме су донете следеће одлуке: 1) да се упути проглас Мађарима и 2) да се установи Мађарски извршни комитет као руководеће тело. Принц Наполеон је 2. маја известио Кавура да ће Француска да учини све што зависи од ње да се спроведе план о подизању устанка у Мађарској. Он је очекивао да буде постигнут споразум с вођом мађарске емиграције Лајошом Кошутом који је дошао из Лондона у Париз и чије би учешће у подухвату много значило. Јављајући да путује с царем у Италију 10. маја увече, принц је потврдио да је споразум с Мађарима постигнут и да ће седиште њиховог комитета бити смештено у Ђенови.²⁶

Кнез Михаило је стигао у Париз 19. априла и био је два пута на пријему код Наполеона III, други пут „сасвим приватно, у цивилу“.

---

²³ L. Bély, G. H. Soutou, L. Theis, M. Vaïsse, *Dictionnaire des ministres des Affaires étrangères 1589–2004*, Paris 2005, 349.

²⁴ Г. Јакшић, В. Вучковић, *нав. дело*, 25.

²⁵ МАЕ, Turquie-Belgrade 9, телеграм, Дезесар Валевском, Београд 21. априла 1859.

²⁶ *L'Italie libérée (1857–1862)*, 568, 573, 575.

Он је писао кнезу Милошу да му је цар приредио леп дочек и да је обећао ће подржати све оправдане захтеве Србије, о чему је Михаило требало да му састави један краћи меморандум. Кнез је посетио принца Наполеона и царицу Евгенију (Eugénie de Montijo, Impératrice des Français) а очекивао је да буде примљен у аудијенцију и код некадашњег краља Вестфалије Жерома (Jérôme Bonaparte, roi de Westphalie). Михаило је разговарао о српском питању и с француским амбасадором у Цариграду Едуаром Тувнелом (Edouard Thouvenel) који је обећао да ће Француска пружити дипломатску подршку захтевима у погледу признања наследства кнежевског достојанства у породици Обреновић и исељења Турака из Србије. Кнез је скренуо пажњу амбасадору на несугласице у односима с Турском због тешког положаја хришћана. „Искрени и високостојећи пријатељи“ у Паризу дали су Михаилу три савета: 1) да се у Србији *на сваки начин* одржи мир; 2) да се избегну спорови са страним представницима, нарочито с конзулом Аустрије; 3) да се окончају унутрашње поделе и страначке размирице.²⁷ Наполеон је био један од „високостојећих пријатеља“, али га Михаило у делу писма упућеном Милошу 29. априла не помиње, као ни Валевског, с ким се такође састао.²⁸

Тајни меморандум за Наполеона III (Mémoire confidentiel pour Sa Majesté l'Empereur Napoléon III) Михаило је саставио 28. априла 1859. године. На почетку акта изнесене су жалбе да Турска крши права која су Србији зајемчена уговорима и наведено свако од тих права. У данашње време, српски народ се сусреће с оспоравањем привилегија које су добијене по цену многих борби и небројених жртава. Садашњи кнез веровао је да је његова дужност да обједини захтеве које је Србија досад бескорисно слала Порти. Кнежевина је одлучно протестовала против свих повреда и задирања у аутономна права српског народа, што је било у супротности са уговорима, хатишерифима и одредбама Париског уговора из 1856. године.

У име свог оца, Михаило је тражио да избор кнежева буде признат српском народу *de facto* и *de jure*; био је обичај да се у то звање уводе чланови породице Обреновић с правом наслеђа. Упркос јасноћи тог права и логичним последицама које из њега произлазе, Порта је увек тежила да га ограничи или се претварала да оно није довољно разјашњено.

Најважнија привилегија која је дата Србији, основа њеног политичког живота, највеће јемство за њен друштвени и национални раз-

²⁷ Кнез Михаило кнезу Милошу, Париз 17/29. априла-23. априла/5. маја 1859. *Политика*, Београд 4. марта 1927 (М. Димитријевић, *Кнез Михаило код цара Наполеона у Паризу*), 1-2.

²⁸ Г. Јакшић, В. Вучковић, *нав. дело*, 26.

витака, услов без којег се Срби никада не би нагодили с Турцима, је начело независности унутрашње управе. Иако је начело признато у уговорима између Русије и Турске, као што је потврђено Хатишерифима, Турска у пракси то стално одбацује на штету Србије. Одредбама Хатишерифа из 1838. године чланови Савета, тела које заједно с кнезом дели законодавну власт, су стављени под судску надлежност Порте. Тиме се ови законодавци, без чијег пристанка главни носилац власти не може скоро ништа да учини, налазе изнад самих закона које су донели.

У складу с уговорима и Хатишерифима којима су уређени односи између Турске и Србије, изузимајући гарнизоне у тврђавама, муслиманима је забрањен боравак у Кнежевини. До данас, муслимани нису поштовали одредбе споразума које се на њих односе. Они су додатно прекршили уговоре постављајући војску на капијама града Београда и настављајући да задиру у права и надлежности српских власти.

Приликом закључивања међународних, трговачких и царинских уговора и успостављања заједничке телеграфске службе са страним силама, Порта занемарује своје обавезе према Кнежевини и наноси штету њеним интересима. Она то чини упркос изузетном и скоро независном положају Србије.

То су биле најочигледније повреде права на које се Србија жалела и против којих је кнез Милош слао представке Порти. У случају да Порта убудуће не покаже више разумевања, Кнез ће морати да се позове на праведност и благонаклоност гарантних сила или да потражи у родољубљу и пожртвовању народа потребна средства да поврати Србији оспорена права и привилегије.

Кнез и српски народ полажу наду у великодушност Наполеона III, у политику коју је он установио у корист потлачених народа и на основу праведних разлога и очекују од њега више него правду. Цар је упознат с тим да српски народ има велики утицај међу хришћанским становништвом Турске и Аустрије и какву би делатност могао да развије у случају да политички заплети и ратни догађаји буду пренети у те крајеве. У случају да се рат прошири ван граница Италије, Михаило је понудио Наполеону да са Србијом закључи војни споразум уперен против Аустрије и Турске. Стављено је у изглед склапање споразума који би био од обостране користи за остварење планова француског цара и за будућност Србије.²⁹

Уочи предаје меморандума, кнез Михаило је добио обећања Наполеона и Тувнела да ће они подржати његов захтев да се уклоне

---

²⁹ МАЕ, Turquie-Belgrade 9, Mémoire confidentiel pour Sa Majesté l'Empereur Napoléon III, Париз 28. априла 1859.

препреке које Турска поставља српском народу. На Михаилову понуду о склапању војног споразума Валевски није одговорио.

Крајем априла и почетком маја министру су стизали извештаји конзула Дезесара да кнез Милош више није у стању да донесе разумне одлуке. После дугог разговора с Милошем, Дезесар је стекао убеђење да је он полудео и да је опасно да власт у Србији остане у његовим рукама. Говорећи о странцима у Србији, Милош је рекао конзулу да је решен да протера Аустријанце који праве државу у држави и дестабилизују Србију. Због тога, Кнез је желео да сарађује само с Французима и Енглезима, а било је потребно да му се из Француске пошаљу роба и пароброди. Констатујући да су Аустријанци заједнички непријатељи, Кнез је замолио Дезесара да му влада у Паризу пружи помоћ и да га цар заштити. По Милошевим речима све је било спремно и договорено. Чим рат буде објављен, Срби ће се удружити с Мађарима и поразити Аустрију.³⁰ Кнез је посредством конзула изразио дубоку захвалност Валевском на дочеку приређеном кнезу Михаилу и рекао: „После Бога, Француска је та која штити Србију”. Он је полагао наде у агента француске обавештајне службе, бродовласника и авантуристу капетана Мањана и најављивао његов скори долазак у Србију с дванаест пароброда на товарених великом количином оружја и муниције. Конзул је известио Валевског да су му непознати планови француске владе у вези са овом пошиљком и са ратним припремама Србије и констатовао да је због тога доведен у жалостан положај.³¹

Валевски је дао налог Дезесару да објасни члановима владе и кнезу Милошу колико је важно да у тренутним околностима Кнежевина одржи мир и добре односе с Портом. Србија би у својим односима с турском владом могла да створи тешкоће које ће довести до нових заплета у Европи и да тиме изазове озбиљно незадовољство од стране сила потписница Париског уговора. Валевски је негирао тврдње да царска влада шаље у Србију пароброде, оружје и муницију и дао налог Дезесару да демантује ове гласине.³²

Пошто је Енглеска била уверена да иза обећања капетана Мањана о испоруци оружја Србији стоји француска влада, амбасадор у Паризу лорд Каули затражио је 21. априла објашњење од Валевског. Министар је изјавио да су гласине о томе потпуно неосноване, а касније, када је започео рат у Италији, Каулиу је речено да Француска жели да рат буде локализован и окончан што пре. Лајош Кошут твр-

³⁰ Исто, Но 50, Дезесар Валевском, Београд 23. априла 1859.

³¹ Исто, телеграм, Дезесар Валевском, Београд 13. маја и Но 51, 14. маја 1859.

³² Исто, Но 5, Валевски Дезесару, Париз 13. маја 1859. и телеграм, Валевски Дезесару, Париз 14. маја 1859.

ди да је мађарска емиграција била упозната с тим да је Мањан био у поверљивим везама с Пале Роајалом и да је он припадао незваничним агентима „личне политике“ Тиљерија.³³ Може се са сигурношћу рећи је да је капетан Мањан у наредним годинама обављао за рачун француске владе разне послове у вези с превозом оружја у ове крајеве, па је врло могуће да је и овог пута добио слична упутства. Енглеском амбасадору је саопштено да су француски представници добили налог да делују умирујуће на хришћане у Турској.³⁴

Састанак кнеза Михаила и Лајоша Кошута

Стигавши 18. маја у Лондон кнез Михаило се састао с вођом емиграције Лајошом Кошутом. Мађарски вођа је изнео у својим *Успоменама* да је Михаило предузео путовање у енглеску престоницу по Наполеоновом савету како би се састао с њим. Цар је, по Кошутовим речима, препоручио кнезу да Србија помогне у припреми устанка у Мађарској. За учињене услуге Кнежевина не би добила никакву посебну награду јер је и у њеном интересу било да Мађарска добије независност.³⁵

Кошутова тврдња да је француски цар саветовао да Михаило посети Лондон због састанка с њим није тачна. Још на поласку из Београда, Кнез је имао план да посети Париз, Лондон и Берлин, а по савету руског амбасадора у Бечу Балабина, требало је да путовање оконча посетом Петрограду. Кошут је навео и да се Наполеон на састанку у Паризу одлучно супротставио Кнежевој идеји о заједничком решавању Источног и италијанског питања. Михаило је дошао на ову идеју када је сазнао да ће цар подржати мађарске тежње и покушао је да га убеди да у исто време покрене и Источно питање. Кошутове тврдње нису биле у складу са Наполеоновим саветом Кнезу да је Србија требало да на сваки начин очува мир и да не да Аустрији повода за жалбе.

Француски цар се састао са Кошутом у Паризу у ноћи између 4-ог и 5-ог маја. Кошут је за учешће Мађара у рату на страни Француске захтевао да буду испуњена два услова: 1) да Наполеон прошири ратне операције од обала реке По до Дунава и Тисе и 2) да цар нареди слање својих трупа на мађарску територију и да прокламацијом, у којој би подсетио на жеље народа које је 1849. године изнела мађарска скупштина, позове народ да као пријатељ и савезник

---

³³ L. Kossuth, *Souvenirs et écrits de mon exil*, Paris 1880, 351.

³⁴ Г. Јакшић, В. Вучковић, *нав. дело*, 30.

³⁵ L. Kossuth, *нав. дело*, 251–252.

Француске објави своју независност и отпочне борбу против непријатеља. Наполеон је рекао да од свег срца жели да се остваре родољубиве жеље Мађара. Међутим, он није хтео да обећа Кошуту поход на Мађарску. Цар је изјавио да ће затражити сарадњу Мађара тек када буде могао да испуни тражене услове и да гарантује да ће им устанак донети независност.³⁶ У разговору с Кошутом, Наполеон је поменуо слање мађарских агената у Београд и Букурешт и препоручио да они ступе у везу са тамошњим француским дипломатским представницима. Међутим, устанци у Мађарској и Турској нису се уклапали у царев коначан план о рату с Аустријом. Наполеон није могао да саветује кнезу Михаилу да пружи помоћ Мађарима у подизању устанка јер би то сигурно довело Србију у сукоб с Аустријом. Вероватно је да је цар саветовао да се Кнез и Кошут састану у циљу отклањања сметњи у зближењу Срба и Мађара.³⁷

Могуће је да је савет који Кошут помиње Михаилу дао принц Наполеон, велики поборник учешћа Француске у рату за уједињење Италије. Он је био један од твораца плана о устанку у Мађарској уз учешће Србије и Румуније. Зет сардинског краља и главни посредник у вези између његове владе и Наполеона III, принц Наполеон је лично, под велом тајне, довео Кошута француском цару у ноћи између 4-ог и 5-ог маја. Српски кнез био је у посети принцу Наполеону 5-ог маја у пола три поподне, дакле сутрадан после Кошутове аудијенције код цара којој је присуствовао и принц.³⁸

За избегавање устанака у Турској и Мађарској Наполеон је имао јак разлог. Бојао се да ширење ратног подручја из Италије на Мађарску не подстакне Енглеску да се окрене против њега. Цар је рекао Кошуту да би Енглеска била највећи противник слања француских трупа у Мађарску. Торијевска влада која је тада била на власти гледала је с незадовољством на цареву војну у Италији. Влада у Лондону сматрала је јаку Аустрију неопходном за систем европске равнотеже.³⁹

Кошут и његове присталице желели су да искористе рат у Италији да спроведу у дело идеју о стварању Дунавске конфедерације. План о учешћу Угарске у рату на страни Француске и Сардиније подразумевао је пропаст Аустрије и да народи који су у њој живели формирају нове државе. Угарска је требало да осигура сарадњу Србије и Дунавских кнежевина с којима би у случају повољног завр-

³⁶ Исто, 152, 161.

³⁷ Г. Јакшић, В. Вучковић, *нав. дело*, 32.

³⁸ Кнез Михаило кнезу Милошу, Париз 17/29. априла – 23. априла/5. маја 1859. *Политика*, Београд 4. марта 1927; *L'Italie libérée (1857-1862)*, 573, 575; Антон Дебидур, *Дипломатска историја Европе*, Београд 1934, I-II, II, 293–294.

³⁹ L. Kossuth, *нав. дело*, 153.

шетка рата формирала конфедерацију трију подунавских држава. Мађарска емиграција је преко сардинског конзула Франческа Астенга и својих представника генерала Ђерђа Клапке и Јохана Лудвига водила преговоре са српском и румунском владом, међутим, званични Париз није донео одлуку да у исто време решава италијанско и угарско питање. Француска влада се бојала да би такав развој догађаја изазвао негодовање Енглеске и Русије. Слабљење и распадање Аустрије на чијим темељима би била створена Дунавска конфедерација неминовно би повукло за собом отварање Источног питања. Због тога Енглеска не би била наклоњена овом плану. Цар је сигурно имао на уму да би сарадњом Србије и Дунавских кнежевина у устанку у Мађарској био доведен у питање мир у Турској. Поред тога, решавање Источног питања и стварање једне јаке конфедерације на својим границама не би допустила ни руска влада. Распадом Аустрије било би отворено и питање Пољске, што цар Александар сигурно није желео. Овакав сплет околности не би ишао на руку Француској јер би се у случају решавања пољског питања Русија зближила с Прусском. Француској је била изузетно важна подршка Русије која је требало да утиче на Пруску и чланице Немачке конфедерације да се уздрже од учешћа у рату на страни Аустрије. Због тога су мађарско питање и стварање Дунавске конфедерације остављени по страни. Незванични кругови у Француској, на челу с принцем Наполеоном, су покушавали да придобију мађарску емиграцију за подизање устанка, чиме би била дезорганизована позадина аустријске војске. С друге стране, Лајош Кошут није желео да се упусти у акцију без јемстава цара Наполеона.

Међутим, нејасноћу у вези с Наполеоновим плановима везаним за припрему и подизање устанка у Мађарској уносе кораци које је цар предузео после разговора с Кошутом и кнезом Михаилом у Паризу. Изгледа да је цар желео да за сваки случај има припремљен терен, чиме би приморао Аустрију да део војних снага не пошаље у Италију. После договора с Кавуром и мађарском емиграцијом, било је предвиђено да буде образована једна мађарска јединица у Италији која ће бити на располагању француско-италијанској војсци до тренутка када она буде могла да се приближи мађарској граници. Други део војске или бар наоружане групе побуњеника, биле би окупљене у Румунији, с циљем да подрже устанак у Мађарској и изведу, у датој прилици, упад у Трансилванију. Те устаничке групе нису могле бити организоване на територији Дунавских кнежевина без одобрења кнеза Кузе. Наполеон је писао Кнезу и затражио од њега да се споразуме с вођама устанка из 1848. године о заједничком учешћу у покрету у Мађарској против Аустрије. Цар је ставио Кузи у изглед припаја-

ње Буковине Молдавији. Француски дипломатски представник у Јашиу Виктор Плас (Victor Place) је добио посебан задатак од цара да води преговоре о склапању мађарско-румунског савеза. У време великих успеха Наполеонове војске у Италији, гроф Телеки и генерал Клапка, с једне, и кнез Куза, с друге стране потписали су маја 1859. године тајну конвенцију. Конвенцијом су тачно утврђене савезничке обавезе. Кнез Куза ће одобрити мађарским устаницима да подигну магацине с оружјем на територији Румуније или у близини границе с Трансилванијом и тражиће од француског цара 30.000 пушака. Конвенцијом је обухваћена и сарадња са српском владом. Поред оружја које ће бити набављено преко савезничких сила, Румунија ће се обратити српској влади за топове, чији ће један део уступити Мађарима. Румунски и мађарски представници имали су задатак да о својим припремама обавештавају и српску владу. Румунски представници требало је да држе у току своју владу о догађајима у Београду.⁴⁰

Друга конвенција потписана између генерала Клапке и кнеза Кузе у мају 1859. године била је израз жеље дворова у Паризу и Торину да се, пре него што буде пружена помоћ мађарској емиграцији, реши питање народности у будућој држави. У конвенцији су предвиђени принципи конфедерације. У Паризу се очекивало да ће влада Дунавских кнежевина, подстакнута сопственим интересима, употребити свој утицај на сународнике који живе у Мађарској и Трансилванији у циљу помирења. Мађарски родољуби се већ на почетку борбе обавезују да ће бити заборављени стари неспоразуми и да ће доћи до потпуног помирења између Срба, Румуна и Мађара. Општине и жупаније на територији Мађарске насељене српским и румунским живљем ће добити пуну аутономију. У етнички мешаним срединама, становништво ће да се споразуме који ће језик да прихвати као званичан (мађарски, српски или румунски). У току устанка српске и румунске трупе ће бити организоване одвојено од мађарских трупа, а командоваће се на матерњем језику. У свакој војсци проглашена је пуна једнакост за добијање службе, чинова и почести.

План о искрцавању француске војске на Ријечи, која би преко Хрватске избила у мађарску равницу, био је дело мађарске емиграције.⁴¹ Кошут је сматрао да је споразум између Мађара и Хрвата најважнији део плана. У случају да Французи не буду пријатељски дочекани у Хрватској ова диверзија била би умногоме отежана. Мађари су сматрали да је Београд најприкладније место за вођење

⁴⁰ V.A. Urechia, *L'Alliance des Roumains et des Hongrois en 1859 contre l'Autriche*, Bucarest 1894, 4–8.

⁴¹ Г. Јакшић, В. Вучковић, *нав. дело*, 33.

преговора и намеравали су да тамо пошаљу свог изасланика Јохана Лудвига. Кошут је рекао кнезу Михаилу да су дипломатски представници Француске и Сардиније добили налог да пруже подршку Лудвигу и да му помогну да обави свој задатак. Мађарски вођа је затражио од Михаила да позове у Београд неколико утицајних Хрвата ради преговора с Лудвигом. Кошут је очекивао да ће овога пута, за разлику од ситуације из 1848–1849. године, Срби у Угарској стати уз Мађаре. Био је спреман да пружи Србима све уступке под условом да не буду угрожени територијална целокупност и политичко јединство Угарске. Кнез је одговорио да су такви уступци сасвим довољни и обећао да ће посредовати у постизању споразума. Што се тиче припрема за устанак, вођа емиграције је тражио да Србија омогући превоз оружја и подизање складишта и да одобри зајам. У случају да план о француској експедицији буде дефинитивно усвојен, Кнежевина је требало да допусти да на њеној територији генерал Ветер организује мађарске оружане снаге. Кнез је нарочито инсистирао на томе да мађарски генерал не долази у Србију у случају да искрцавање Француза на јадранској обали буде доведено у питање. Без подршке Француске, Мађари би преузели на себе сву одговорност за устанак, док би Србија била изложена великој опасности а Михаило компромитован у очима европске јавности. Михаило је рекао Кошуту да је потребно да овај план одобри кнез Милош. „Кнез (Михаило) се сложио, али само под условом да може да се докаже да имамо подршку француског цара; иначе не.“⁴²

У накнаду за велике услуге које би учинила Мађарима, Србија би стекла само пријатељство независне Угарске. Кошут тврди да је с кнезом Михаилом постигао пуну сагласност по питању независности и целокупности Угарске, ослобођења и независности Србије путем стварања јаке словенске државе и победе начела народности. Кнез је одмах истакао да је независност Угарске жеља француског цара чију наклоност и он жели да придобије, како у свом интересу тако и у интересу своје отаџбине. Мађарски вођа је изразио жељу да у случају распада, Турско царство не постане плен Русије и Аустрије већ да га наследе народи који ће на његовим темељима створити своје слободне државе. Тиме би на Балкану било спроведено у дело начело народности онако како га је замишљао цар Наполеон.⁴³

Колико је било искрености у Кошутовим речима тешко је рећи. Питање је такође да ли је разговор с Михаилом текао онако као што га је Кошут забележио.⁴⁴ Сигурно је да Кнез не би склопио споразум о

---

⁴² L. Kossuth, *нав. дело*, 259–263.

⁴³ *Исто*, 256–259.

⁴⁴ Г. Јакшић, В. Вучковић, *нав. дело*, 34.

стварној сарадњи с мађарским вођом после разговора у коме му је Наполеон дао на знање да неће допустити отварање Источног питања. Михаило је рекао Кошуту да је сарадња Србије у мађарском устанку условљена одобрењем француског цара. Кошутове тврдње не слажу се са саветима да се одрже мир и добри односи с Аустријом које су српском кнезу дали „искрени и високостојећи пријатељи“ у Паризу. Споразум између Кнеза и емиграције да Србија пружи помоћ мађарском устанку постоји само у Кошутовим *Успоменама*. Уосталом, разговори у Београду с Кошутовим изаслаником Јоханом Лудвигом нису још ни отпочели када је Наполеон с Францом Јозефом закључио примирје у Вилафранки.⁴⁵ У мемоару о мађарском питању који је упутио италијанској влади 1861. године, генерал Клапка потврђује да су, у последње две године, претрпели неуспех сви покушаји да се придобије Србија. Генерал се жалио да су француски конзули у Србији и Влашкој ометали закључење споразума с владама тих земаља. Иако је на само неколико дана пре примирја у Вилафранки Наполеон изјавио Кошуту да жели независност Угарске и да је решен да јој пружи помоћ у томе, изгледа да је остало само на жељама.⁴⁶ Сазнање да и поред неутралности и подршке Русије, прети опасност од мешања Немачке у сукоб, било је довољно за Наполеона да закључи примирје, не осврћући се ни на своје званичне савезнике, а још мање на Мађаре.⁴⁷ Рат од 1859. године представља најозбиљнији покушај Кошута и његових присталица да образују Дунавску конфедерацију.⁴⁸ Иако је мађарска емиграција добила подршку незваничних кругова у Паризу и начелни пристанак цара Наполеона, Француска није пружила помоћ у остварењу њених планова.

Српска јавност према догађајима у Италији. Настојање француске дипломатије да спречи извршење Клапкиног плана

Кнез Михаило је после боравка у Лондону и Берлину, стигао у Београд 9. јуна. Вести о првим успесима Француске у Италији изазвале су у немачкој јавности ратоборно расположење. После победе Француза код Мађенте 4. јуна, Пруска је мобилизовала шест корпуса а Русија је, као одговор, послала на границу Галиције и Молдавије четири.

Догађаји у Италији праћени су у Београду с великом пажњом. Влада је предузела мере за повећање оружаних снага у свим окрузи-

⁴⁵ Ј. Ристић, *нав. дело*, I, 337.

⁴⁶ L. Kossuth, *нав. дело*, 501.

⁴⁷ F. Charles-Roux, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoléon III*, Paris 1913, 261.

⁴⁸ Љ. Алексић, *нав. дело*, 95.

ма.⁴⁹ Француски конзул Дезесар писао је грофу Валевском да је кнез Милош наредио опште наоружавање. Сваки способан мушкарац морао је себи да обезбеди пушку, муницију, два пара опанака и панталоне. Дезесар који је од кнежевог представника Цветка Рајовића тражио јасна објашњења о предузетим мерама, добио је одговор да су оне мотивисане општом ситуацијом у Европи, гомилањем турских трупа у Бугарској и у Босни и нарочито увећањем гарнизона у Београду. У кнежево име, Рајовић је тврдио Дезесару да Србија нема план да нападне Турску и да су све што се говори о томе само лажи и клевете. Конзулу је изгледало мало вероватно да Кнез може да задржи народ који је у потпуности наоружан. Представник је покушавао да га убеди у то, понављајући да је Србија морала да буде на опрезу после војних мера које је предузела Порта.⁵⁰

Притисци Порте приморали су владу да попусти. Она је одустала од војних припрема и одбила да пружи подршку Мађарима коју су, средином јула, још једанпут тражили Франческо Астенго и изасланици генерала Клапке. Француски конзул је обавестио Валевског да је настојао да убеди владу и кнеза Милоша да одустану од провокација и агресивних иступа, што би неизбежно довело до прекида с Портом.⁵¹

Француски министар је одлучно стао на пут захтевима мађарске емиграције. Он је дао налог конзулима у Београду и Букурешту да спрече даље извођење Клапкиног плана. Кавур се 21. јуна пожалио принцу Наполеону да су му сардински конзули у Дунавским кнежевинама у страху писали да су њихове француске колеге примиле од Валевског ноту која садржи оштар протест што кнез Куза пружа Мађарима помоћ. Поступак француског министра довео је у неприлику сардинску и румунску владу и представнике мађарске емиграције. Кнез Куза није знао како да поступа, генерал Клапка је био бесан, а Кавур је био у недоумици шта да препоручи сардинским агентима којима је требало да стигне пошилика од 20.000 пушака.⁵² Валевски је био упознат с тим да, иза његових леђа, целом акцијом руководи принц Наполеон. Министар је дао налог отправнику послова амбасаде у Цариграду, грофу Мари Шарлу Лалману, да изјави да царска влада негира да је, непосредно или посредно, учествовала у акцијама усмереним на подизање устанка у источним покрајинама Аустрије. Валевски је негирао сваку одговорност француске владе за учешће у плановима који јој се приписују.⁵³

---

⁴⁹ Г. Јакшић, В. Вучковић, *нав. дело*, 35–36.

⁵⁰ МАЕ, Turquie-Belgrade 9, No 52, Дезесар Валевском, Београд 23. маја 1859.

⁵¹ *Исто*, No 53, Дезесар Валевском, Београд 4. јула 1859.

⁵² *L'Italie libérée (1857-1862)*, 854.

⁵³ МАЕ, Turquie 28, No 39, Валевски Лалману, Париз 10. јуна 1859.

Напори француске владе у Србији уродиле су плодом. Када је средином јула у Београд стигао капетан Мањан да помогне у остварењу планова генерала Клапке, Кавур који је о томе обавештен, препоручио је да се он обрати влади у Паризу. Кнез Михаило је одбио захтев сардинског конзула Астенга да да 100.000 франака на име материјалне помоћи устанку. Конзул Дезесар је закључио свој извештај речима да је било крајње време да се оконча афера у којој су неспретношћу доведене у неприлику високе личности, а стечено је уверење да у Француској постоје две владе.⁵⁴

Закључак

После победе Француске код Солферина порасла је опасност од избијања општег рата. У Прусској је била довршена мобилизација целокупне војне силе. Влада у Берлину је почела да испитује расположење у Лондону и Петрограду за посредничку акцију између зараћених страна. Забринут због става Пруске и револуционарног врења у Италији, Горчаков је саветовао Наполеону да што пре закључи мир. Када су силе предложиле своје посредовање, Наполеон је прихватио. Он је и сам желео да се војска врати у Француску. Мобилизација пруске војске угрожавала је у великој мери слабо брањену француску границу на Рајни. Италијанско питање створило је веће тешкоће него што је цар очекивао, нарочито у односима с Католичком црквом. Аустријска влада стрепела је на исти начин од устанка у Мађарској и од последица које би на односе у Немачкој имала интервенција Пруске. Наполеону није било тешко да 11. јула на састанку с Францом Јозефом у Виљафранки постигне прекид непријатељстава постављањем умерених услова за примирје.

Касније, у Сен-Клуу, Наполеон је сам причао руском амбасадору Кисељеву како је одлучио да предложи аустријском цару да се споразумеју. Рат је могао да постане општи; устанак у Мађарској био би од помоћи, али не би прошао без потешкоћа. После Мађарске било би отворено пољско питање, а затим питање о положају хришћанских народа на Истоку. Све то компликовало би већ довољно суров рат. Страх од Енглеске и Пруске, притисци савезничке Русије и јавности унутар земље приморали су Наполеона да остави италијанско питање делимично решено. Мир с Аустријом закључен је у Цириху 11. новембра 1859. године.

Опрезна политика Милоша и Михаила показала се 1859. године потпуно оправданом. Као што се очекивало, рат у Италији је ло-

---

⁵⁴ МАЕ, Turquie-Belgrade 9, телеграм, Дезесар Валевском, Београд 20. јула 1859.

кализован, а Србија није дозволила да западне у опасан положај. Овакав став био је нужан због двоструке француске политике на Дунаву: незванична струја је подржавала устанак у Мађарској док му се званична противила пазећи да не настану компликације. Умногome захваљујући саветима да се у Србији одржи мир, а које је Михаило добио у Паризу од Наполеона III, министра Валевског и амбасадора Тувнела, њени односи с Аустријом, иако затегнути, могли су да се поправе. Поред тога, односи Кнежевине и Порте нису искључивали могућност поновних преговора по питању старих српских захтева. Руски амбасадор Балабин такође је саветовао Обреновићима да задрже мирољубив став. Пут кнеза Михаила у Париз, као и у престонице Беч, Лондон и Берлин, показао се за њега као веома поучан. Мисија је пружила прилику Кнезу да ступи у везу с високим државницима, а показало се с колико је опреза требало приступити доношењу озбиљних одлука. Михаило је открио у којој мери су велике силе, чак и када позивају Србију да се веже за њихову политику, неспремне да преузму јасне обавезе према њој. Опречна политика званичне Француске и незваничних кругова блиских двору у Тиљеријама изазвала је подозривост код Мађара и Румуна и приморала на обазривост српску владу.

Случајно или не, двојица кнежева поступали су за време италијанске кризе управо онако како саветује Илија Гарашанин у свом *Мемоару о рату у Италији*. Савети високих државника Француске и амбасадора Балабина упућени Михаилу сасвим се поклапају са онима из *Мемоара*. Тешко је рећи да ли је Гарашанин, који тада није обављао државничке дужности, био у вези с овим званичницима, али се стиче утисак да је до неких обавештења дошао пре кнеза Михаила. Такође, врло је индикативно да се у писму Илије Гарашанина Јовану Мариновићу од 8. маја и писму Михаила Милошу од 2. априла из Беча користе слични термини „замешателства Европе“ и „замешателства света“.⁵⁵ Верујемо да су и пре и после кнежевог пута по Европи Гарашанин и Михаило разговарали о ситуацији везаној за рат у Италији и о положају Србије. Не треба заборавити да је кнез Михаило од повратка у Србију, фебруара 1859. године, неговао добре односе с Гарашанином. У писму Мариновићу, Гарашанин је написао да је саставио план о томе како би правитељство требало да поступа у тадашњим околностима. Иако је „његов Мемоар служио само за његово лично чекмеже“, Гарашанин је саветовао управо оно што и Виктор Балабин: „Ја сам тако угађао, и да Србија не уквари и да буде спремљена колико је више могуће“. Мало је вероватно да је Гарашанин

---

⁵⁵ Ст. Ловчевић, *Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу*, I-II, Београд 1931; II, 38–39.

само „ослушкивао“ шта се дешава у Европи и да је на основу тога саставио спис од 19. априла. Милош и Михаило поступали су мудро, у складу са саветима пријатељских сила Француске и Русије, о чему у Гарашаниновом *Мемоару* пише следеће: „Треба се највештијим и најбржим начином старати да се сазнаду намере Русије и Француске што се нас тиче. Са овима двема силама треба се подпуно у согласије ставити и унапред споразумевати. На сваки начин треба се бринути да се оне спрема нас на чисто изјасне; јер за оним у пола изјасненијем није совестно на једно велико предузеће одважити се, пошто у дипломацији обично оно што се данас каже сутра се онако исто не пофторава него сасвим другојачије доказује. Са овим силама бити на чисто страота много вреди за сво наше владање у овим критичним обстојатељствима“.⁵⁶ Управо у разговору с Михаилом у Бечу, када је покренуто питање какав став Србија треба да заузме према догађајима у Италији, руски амбасадор је предложио кнезу Милошу да је крајње време да повери Гарашанину да образује владу. Под утицајем Француске, чију је подршку уживао, дошло је до промене става Русије према Гарашанину. Претпостављамо да је и Гарашаниново мишљење да Србија треба да послуша савете Француске и Русије, имало утицаја на држање српске владе за време рата у Италији.

Uroš Tatić

Research Assistant

HISTORICAL INSTITUTE, BELGRADE

FRANCE AND SERBIA AND UNIFICATION OF ITALY

(Summary)

By the end of February 1859 Prince Miloš decided to send his son Prince Mihailo to Paris to express his appreciation to Napoleon III for his benevolent attitude as well to ask for his further support. Above everything else, he was supposed to find out whether the Austrian – Italian conflict would reopen the Eastern question. During Prince Mihailo stay in Paris attitudes of French statesmen proved to be ambivalent in regard of the policy which should be pursued towards the various nations in Danube basin. Prince Mihailo was in two occasions received in audience by Emperor Napoleon who was very inclined towards the Serbian tendencies.

---

⁵⁶ Архив Србије (АС), Фонд Илије Гарашанина (ИГ) бр. 1123, О рату у Италији, 19. априла 1859.